

Kategoriju robežu noteikšanas problēmas mutvārdu tekstā

Issues related to fixing boundaries between categories in spoken text

Linda Lauze

Liepājas Universitāte, Humanitāro un mākslas zinātņu fakultāte
Kūrmājas prospekts 13, Liepāja, LV-3405
E-pasts: linda.lauze@liepu.lv

Mūsdienās gan teorētiskā, gan praktiskā ziņā joprojām ir aktuālas problēmas, kas ir saistītas ar kategoriju robežu noteikšanu mutvārdu tekstā. Rakstā ir akcentētas trīs no tām, analizējot sintaktiskā aspektā. Pirmkārt, vienkārša un salikta teikuma norobežošana, kas attiecas kā uz rakstveida, tā uz mutvārdu tekstu. Īpaša uzmanība ir pievērsta izteikumiem, kuros izteicēju funkcijā ir darbības vārdi apgalvojuma un nolieguma formā, un propozīcijas lomai. Tādējādi tiek atbalstīts uzskats, ka vienkāršs teikums sastāv no viena predikāta.

Otrā un trešā problēma, resp., izsacījumu un izteikumu norobežošana un parcelācijas un redukcijas nošķiršana, ir nozīmīga, kad teikuma struktūras shēma tiek īstenota mutvārdu tekstā. Piem., komunikāti, kas sastāv no prievārda vai saikļa, nav atzīstami par izsacījumiem, jo ir verbalizēta tikai daļa teikuma abstraktās shēmas un konstatējamas viena vai vairākas semantiski strukturālo komponentu sintaktiskās nullformas.

Atslēgvārdi: sintakse, mutvārdu teksts, kategoriju robežas, vienkāršs teikums, izteikums, izsacījums, parcelācija, redukcija.

Divus gadu desmitus fiksējot latviešu sarunvalodas piemērus ikdienas saziņā un pētot to sintaksi, kā arī izstrādājot nodaļu par mutvārdu teksta vienībām jaunajā *Latviešu valodas gramatikā*, ir izkristalizējušās vairākas kategoriju robežu noteikšanas problēmas mutvārdu tekstā, kas rakstā tiks analizētas sintaktiskā aspektā (Lauze 2013).

Pētījuma praktiskais materiāls ir vairākos televīzijas un radio raidījumos (laika posmā no 2011. gada februāra līdz 2013. gada augustam) izskanējušās intervijas un diskusijas, kur ir izmantota samērā spontāna runa un kur paturēti sarunas dalībnieku personvārdi. Pētījumam ir izvēlētas radiostacijas *Latvijas Radio 1* un *Rietumu radio* un Latvijas Televīzijas 1. kanāls. Papildus izmantoti ikdienas sarunvalodas piemēri, kas fiksēti dažādās runas situācijās un kur runātāju personvārdi ir mainīti, lai saglabātu konfidencialitāti.

1. Vienkārša un salikta teikuma norobežošana

Gan sintakses teorijā, gan praksē joprojām ir aktuāls vienkārša un salikta teikuma norobežošanas jautājums, kas attiecas kā uz rakstveida, tā uz mutvārdu

tekstu. Tas ir apskatīts Artura Ozola, Jūlija Kārkliņa, Jāņa Valdmaņa, Sarmītes Lagzdiņas un citu valodnieku publikācijās. Tradicionāli vienkārša un salikta teikuma šķīrumu saista ar izpratni par vienlīdzīgiem virslocekļiem, kur vienu gramatisko centru var veidot:

- 1) teikuma priekšmets ar vienlīdzīgiem izteicējiem,
- 2) vienlīdzīgi teikuma priekšmeti ar kopīgu izteicēju,
- 3) vienlīdzīgi teikuma priekšmeti ar vienlīdzīgiem izteicējiem,
- 4) divi vai vairāki galvenie locekļi, ja tie ir izteikti ar vienu un to pašu morfoloģisko formu.

Šāda pieeja parasti tiek attiecināta arī uz salikta teikuma daļu noteikšanu – katrai salikta teikuma daļai ir savs gramatiskais centrs. Ilustrācijai tiks minēti gadījumi¹ ar noliegtu un nenoliegtu verbu gramatiskajā centrā, kam turpmāk rakstā tiks pievērsta īpaša uzmanība.

- (1) A. Bērziņš: *Nu, diemžēl man jāpiebilst pie iepriekšējā temata, kad šis ir ļoti cieši saistīts jautājums ar Satversmes maiņu, jo uz šo brīdi, tieši runājot par to atbildību, ministri lēmumus nepieņem, pieņem valdība*², un tā ir ļoti liela problēma. (LTV 1 Kas notiek Latvijā? 25.02.2011.)

Saliktā izteikuma daļā ir pamatojuma palīgteikums, kura pamatā ir gramatiskais centrs *ministri nepieņem* un kurš ir saistīts pretstata attieksmēs ar otru tāda paša nosaukuma palīgteikumu, kur teikuma priekšmets ir *valdība*, bet izteicējs – *pieņem*.

- (2) V. Zatlers: *Mums jāpanāk to, lai par jebkuru procesu atbildētu kāds viens cilvēks, lai mēs vienreiz aizietu prom no tā, ka atbild grupās, kolektīvi un beigu beigās neatbild neviens*. (LTV 1 Kas notiek Latvijā? 25.02.2011.)

Šajā piemērā vienā papildinātāja palīgteikumā gramatisko centru veido galvenais loceklis *atbild*, bet otrā – teikuma priekšmets *neviens* un izteicējs *neatbild*.

Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatikas sintakses daļā, analizējot vienlīdzīgus teikuma locekļus, atzīts, ka „dažreiz nav skaidri novelkamas robežas starp teikumiem ar vienlīdzīgiem teikuma locekļiem un tādiem saliktiem sakārtojuma teikumiem, kuru komponenti atbilst vai nu verbāliem vienkopas teikumiem, kam galvenie locekļi izteikti ar nenoteiksmi, vai arī nomināliem vienkopas teikumiem” (MLLVG 1962, 383). Piemēru klāstā ir minēts arī tāds Annas Sakses teikums, kurā ir vairāki galvenie locekļi, kas izteikti gan ar nenoliegtu, gan noliegtu darbības vārdu nenoteiksmē: *Nodedzināt māju un aiziet pašam pasaulē, tālos klejojumos, neskatīties ne uz vienu sievieti, neuzkavēties nekur ilgāk par dienu* (MLLVG 1962, 383). Turpretī Maigone Beitiņa piemēru *Dzird cērtam, nedzird krītam*, kurā viena galvenā locekļa funkcijā ir verbs apgalvojuma formā, bet otra – noliegtumā, ir iekļāvusī vienlīdzīgu galveno locekļu raksturojumā (Beitiņa 2009, 142).

¹ Mutvārdu teksta piemēros ir saglabāts autentiskums, tāpēc nav pieļauta rediģēšana.

² Tiek analizēta tikai izteikuma pasvītrotā daļa.

Sarunvalodas sintaksē predikāta modālajā realizācijā ir konstatēts lietojuma variants ar infinitīva sintaktisko nullformu – izteikuma pamatā ir tāds gramatiskais centrs, kurā modālais darbības vārds personas formā ir verbalizēts, bet ar to saistītā infinitīva forma nav izteikta vārdos (plašāk sk. Lauze 2004):

- (3) a. V. Zatlers: *Tas būtu jāņem vērā, vai mēs **gribam** vai **negribam**.* (LTV 1 *Kas notiek Latvijā?* 25.02.2011.)
- b. A. Bērziņš: *Jautājums ir par spēku – vai viņi **var** to, vai **nevar**?* (LTV 1 *Kas notiek Latvijā?* 25.02.2011.)
- c. A. Blodons: *Nevajadzētu tā, ka visā Latvijas teritorijā ir tādi vienotie – **tagad drīkst uz ledus, tagad nedrīkst**?* (LTV 1 *Labrīt, Latvija!* 21.01.2013.)

Katrs teikums ietver propozīciju, kas atspoguļo noteiktu īstenības situāciju, kuru izsaka predikāts ar aktantiem (plašāk par propozīciju un vienkārša teikuma situāciju tipiēm sk. Valdmanis 1989, 92–99)³. Kā norāda Jānis Valdmanis, „propozīcijas jēdziens ir aizgūts no loģikas” (Valdmanis 1989, 93), tāpēc izteikumu, kurā predikātu funkcijā vienlaikus ir darbības vārds gan apgalvojuma, gan nolieguma formā, ir lietderīgi aplūkot no loģikas viedokļa. Edmunds Apsalons, raksturojot predikāciju elementārā teikumā, izšķir afirmatīvos jeb apstiprinošos teikumus un negatīvos jeb noliedzošos teikumus un uzsver, ka „mēs nevaram par vienu un to pašu lietu vienlaikus kaut ko apgalvot (piem., piešķirt lietas nosaukumam predikātu) un to pašu arī liegt (liegt nosaukumam šo pašu predikātu)” (Apsalons 2011, 104). Arī funkcionālajā gramatikā tiek atzīts, ka apgalvojums un noliegums ir pretējas īpašības, tāpēc polaritātes sistēmā visi teikumi (angl. *clause*) ir vai nu pozitīvi, vai negatīvi (Halliday 2004, 22).

Risinot vienkārša un salikta teikuma robežu problēmu latviešu klasiskajās tautasdziesmās, Arturs Ozols ir akcentējis vairākus faktorus, to vidū vienveidīgo teikuma locekļu lomu. Konstrukciju **Gribat, puiši, ņemat mani, Negribat, neņemmat**. (A. Ozola izcēlums) valodnieks uzskata „par saliktu teikumu ar četrām nevienveidīgām dominantēm *gribat, ņemat, negribat, neņemmat*, kas nav vienlīdzīgas morfoloģiskā noformējuma ziņā” (Ozols 1967, 491). Bez tam viņš ir ņēmis vērā, ka viena un tā paša darbības vārda apgalvojuma un nolieguma formas ir dažādas. No uzbūves viedokļa ir norādīts, ka „šā saliktā teikuma daļas ir sintaktiski strukturāli atšķirīgas” (Ozols 1967, 491). Jāpiebilst, ka analizējamā piemērā ir divi bezsaikļa nosacījuma palīgteikumi, tāpēc konkrētā izteikuma struktūras noteikšanā verba apgalvojuma un nolieguma formas traktējums ir izšķirīgs tikai attiecībā uz virsteikumu – vai ir viens virsteikums ar vienlīdzīgiem izteicējiem *ņemmat* un *neņemmat*, vai arī katrs minētais izteicējs ir atsevišķa virsteikuma pamatā. Kā redzams, A. Ozols ir nosliecies par labu otrajam sintaktiskās analīzes variantam. Šo piemēru ir minējusi arī Inta Freimane, raksturojot A. Ozola devumu sintakses teorijā (sal. Freimane 2013, 29).

Pārliecinoties, ka izteicēji, kas izteikti ar darbības vārdiem apgalvojuma un nolieguma formā, nebūtu uzskatāmi par kvantitatīviem vienkārša teikuma

³ Šajā rakstā nav paredzēts apskatīt tos gadījumus, kad propozīcija tiek pausta, izmantojot sekundāri predikatīvu komponentu.

struktūras izvēršējiem, ir nepieciešams paplašināt skatījumu uz predikāta lomu teikumā, ievērojot tā ciešo saistību ar propozīciju. Kā uzsver Ilze Lokmane, „jāņem vērā, ka katrā propozīcijā ir tikai viens predikāts” (Lokmane 2005a, 117).

Var pievienoties J. Valdmaņa uzskatam, ka „ir pārvērtējams tradicionālais atzinums, ka teikums ar t. s. vienlīdzīgajiem teikuma locekļiem ir vienkāršs teikums. Konstrukcija ar „vienlīdzīgiem” predikātiem nav atzīstama par vienkāršu teikumu, jo predikāts (kā teikuma organizējošais centrs) būtībā reprezentē teikumu. Tāpēc var uzskatīt, ka vienkāršu teikumu ir tik, cik predikātu” (Valdmanis 1996, 34). Šāds atzinums par predikātu skaita korelāciju ar teikuma uzbūves pamattipu atbilst loģikas nostādnei: „Tiklīdz mēs teikumā lietojam vairāk nekā vienu predikātu, tad izveidojas salikts teikums, kuru ir iespējams sadalīt vairākos elementāros teikumos tā, lai katrā teikumā būtu tikai viens predikāts.” (Apsalons 2011, 103)

Sarmīte Lagzdiņa, kas ir pētījusi vienkārša un salikta teikuma robežu jautājumu atkarību gramatikā – vienā no strukturālās valodniecības virzieniem –, norāda, ka „vienkāršs teikums principā var saturēt tikai vienu finīto verbu un tikai vienu patstāvīgo verbu (šīs pazīmes var savienoties arī vienā vārdformā), bet pārējie teikuma struktūrelementi var būt tikai neverbāli” (Lagzdiņa 1997, 32–33). Plašāk atkarību sintakses teorija salīdzinājumā ar frāzes struktūras sintakses nostādnēm ir raksturota Aksela Holvūta monogrāfijā *Vispārīgās sintakses pamati* (Holvūts 2012).

2. Izsacījumu un izteikumu norobežošana

Pētot mutvārdu tekstu, kur sintaksē ir iespējama nozīmīga runas situācijas un konteksta ietekme, izsacījumi tiek norobežoti no izteikumiem pēc tā, ka izsacījumu pamatā nav abstraktas struktūras shēmas un arī konsituācija neliecina par kādām struktūras shēmas pazīmēm, resp., semantiski strukturālo komponentu sintaktiskajām nullformām (pārskatu par jēdzienu *izteikums* un *izsacījums* izpratni sk. Lauze 2004, 41–46).

Piem., izsacījumu var veidot viena vai vairākas partikulas dažādās kombinācijās, arī kopā ar iespraudumu:

- (4) a. [V. Zatlers: *Es gribētu teikt, ka tas nav tirgošanās jautājums.*]
A. Bērziņš: **Jā.** (LR 1 *Krustpunktā* 31.05.2011.)
- b. [K. Šadurskis: *Redziet, nebūsim tik naivi, ka Valdis Zatlers šo milzīgi atbildīgo lēmumu pieņēma divu sarunu iespaidā un, tiekoties ar valsts otro un trešo amatpersonu, šis lēmums jau nebija gatavs.*]
I. Nagla: **Nē, nē, nē!** (LTV 1 *100. panta preses klubs* 30.05.2011.)
- c. [V. Zatlers: *Nu, pirmām kārtām, es jau nekad nebūšu Bērziņa kunga vietā, tā ka tas ir mans viedoklis, kas ir objektīvs un balstīts uz juridisku pamatojumu...*]
A. Bērziņš: **Nē, nu, protams, jā.** (LR 1 *Krustpunktā* 31.05.2011.)
- d. [Radio konkursa vadītājs jautā zvanītājam: *Arti, tev ir skaidrs mērķis?*]
Radioklausītājs: **Nu it kā jā.** (Rr 20.08.2013.)

Pastāv viedoklis, ka izsacījumu pamatā var būt prievārds (sk. Rozenbergs 1989, 153). Sarunvalodas sintakses pētījumi liecina, ka mutvārdu tekstā ir iespējami izteikumi, kad prievārds ir verbalizēts, bet nomens, kas ar to ir saistīts, ir sintaktiskajā nullformā. Tādējādi teikuma struktūra, kas ir šādu izteikumu pamatā, ir realizēta daļēji (Lauze 2004, 45–46).

Piem.,

- (5) a. A. Tomsons: *Ja nevar viņi šobrīd vienoties ar...* N₀⁴ (LR 1 *Krustpunktā* 31.05.2011.)
 b. V. Zatlers: *Un es neredzu arī nekādu virzību, ja, dubultpilsonības likumam un likumdošanas iniciatīvai par pilsonības automātisku piešķiršanu, nevis bez, tas ir, piešķiršanu bez iesnieguma nepilsoņu bērniem.* N₀ (LR 1 *Krustpunktā* 31.05.2011.)

Mutvārdu tekstā ir sastopami komunikāti, kuros ir verbalizēts prievārds viens pats vai kopā ar kādu palīgvārdu.

Piem., runas situācija veikalā. Pircēja iegādājas salātus, lūgdama nosvērt tā, lai to svars nepārsniegtu 150 gramu. Pircēja:

- (6) *Man, lūdzu, laša salātiņus simt piecdesmit gramus. Līdz.* N₀ (LL 2012)

Runas situācija virtuvē, kur divas draudzenes A un B gatavojas dzert kafiju. Tā kā B nav konsekventa cukura lietošanā pie kafijas, A jautā: *Tu dzersi ar cukuru?* B: *Nē, bez.* N₀ (LL 2000)

Runas situācija veikalā, kur pārdod divu veidu iebiezinātā piena konservus – ar cukuru un bez tā. Pircēja:

- (7) *Man, lūdzu, kondensēto pienu! Pārdevēja: Ar vai bez?* N₀ Pircēja: *Bez.* N₀ (LL 1996)

Cita runas situācija veikalā, kur pircēja vēlas iegādāties zeķubikses. Pārdevēja:

- (8) *Ar likru vai bez?* N₀ Pircēja: *Bez.* N₀ (LL 1998)

Par šādiem prievārda *bez* izmantojuma gadījumiem Jānis Endzelīns ir norādījis, ka „aiz prepozīcijas *bez* dažkārt piederīgā locījuma forma ir jāiedomājas no sakara” (Endzelīns 1951, 1059). Sarunvalodas sintaksei raksturīgu prievārda lietojumu atbildes replikā ir konstatējis A. Ozols jau 18. gs. – tas ir atspoguļots Gotharda Frīdriha Stendera gramatikā: *Vai tu bez zirga nācis?* Atbilde: *Bez.* (Ozols 1965, 381)

Mēdz uzskatīt, ka izsacījumus var veidot saikļi (sk. Rozenbergs 1989, 153). Taču arī saiklim piemīt savas sintaktiskās funkcijas gan vārdu savienojumā, gan teikumā. Līdzīgi prievārdu funkcionēšanas gadījumiem mutvārdu tekstā mēdz

⁴ N₀ – nomena sintaktiskā nullforma.

lietot tādus izteikumus, kuru realizācijā nav verbalizēti nomeni, ko saista atkārtoti saikļi *gan, gan*.

- (9) a. [Raidījuma vadītājs jautā par augstskolas pasniedzēju, kas iepriekš ir pieminēts intervijā: *Vīņš māca komunikācijas teoriju vai žurnālistiku?*]
Viešņa: *Vīņš gan, gan.* N₀, N₀ (LR 1 *Aktuālais temats* 24.05.2013.)
- b. [Raidījuma vadītājs: *Komandu sacensības vai individuālie sporta veidi, Daumant, – kuri ir tomēr visvairāk iecienīti un populāri veterānu saimē?*]
Sporta veterāns: *Es teikšu – gan, gan.* N₀, N₀ (LR 1 *Piespēle* 18.05.2013.)

Tādējādi komunikātiem, kuros ir verbalizēts saiklis, konkrētā konsituācijā ir konstatējamas vārdu savienojuma komponentu sintaktiskās nullformas.

Piem., atbildē atkārtoti izmantotais saiklis *gan* semantiski ir saistīts ar vienlīdzīgajiem teikuma locekļiem jautājuma struktūrā.

- (10) a. Radioraidījumā tiek spriests par politiku. [Žurnāliste: *Par ko jūs paredzat vairāk diskusijas? Par amatiem vai deklarāciju?*]
Saeimas deputāts: *Gan, gan.* N₀, N₀ (LR 1 2012)
- b. Runas situācija auditorijā, kur pirms pārbaudījuma studenti iekopē savas prezentācijas datorā. [Pasniedzēja: *Roberts ielika? Students: Robītis ielika. Pasniedzēja: Roberts vai Robītis?*]
Students: *Gan, gan.* N₀, N₀ (LL 2012)

Šādā skatījumā paliek problemātisks tādas mutvārdu teksta vienības trak-tējums, kuru veido jautājuma intonācijā izteikts saiklis *un*. Jānis Rozenbergs ir konstatējis, ka saikļu izsacījumi pieder pie jautājuma komunikatīvā tipa un ka tie ir stimuls, lai sarunas partneris turpinātu izteikt iesākto domu (Rozenbergs 1989, 153). Līdzīgi kā izsacījumi ar partikulu *nu* centrā, kas rosina uzsākt kādu darbību.

- (11) [V. Zatlers: *Ļoti maz pelna.*]
J. Domburs: *Un?* (LTV 1 *Kas notiek Latvijā?* 25.02.2011.)

Kā rāda mutvārdu teksta vienību analīze, par izsacījumiem nav atzīstami tādi komunikāti, kurus veido prievārds vai saiklis.

3. Parcelācijas un redukcijas norobežošana

Kaut arī I. Lokmanes promocijas darbā *Konsituatīvo saistījumu tipi mūsdienu latviešu valodā* ir teikts, ka „parcelācija nav principā pretstatāma redukcijai” (Lokmane 2005b, 166), parcelācijas un redukcijas šķērums ir saistīts ar teikuma modeļa realizāciju daļējā vai sadalītā veidā un valodas praksē tas var būt nozīmīgs. Kā uzsver Jūlijs Kārklīšs, „teksta sintaksē kā ranga ziņā augstākajā sintakses apakšsistēmā savdabīgi krustojas visu citu sintakses apakšsistēmu organizētājas un organizējamās vienības, kā arī to sintaktiskie sakari” (Kārklīšs 1976, 35). Pārskats par vienkāršiem izteikumiem, kuros ir verbalizēta tikai daļa struktūras, un

parcelācijas gadījumiem latviešu sarunvalodā ir sniegts raksta autores monogrāfijā *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā* (sk. Lauze 2004, 56–65).

Turpmākajos pētījumos, īpaši jaunā latviešu valodas gramatikas izdevuma tapšanas gaitā, ir konstatēts parcelācijas veids, kas tiek īstenots mutvārdu dialogā tādos gadījumos, ja kāda izteikuma izveidē piedalās arī sarunas partneris, kas runātājam pasaka priekšā vajadzīgo vārdu vai būtiski papildina motivētājstruktūras saturu, piem., ar objekta, atributīvas vai adverbīālas nozīmes paplašinātājiem.

- (12) a. Runas situācija studentu zinātniskajā konferencē. Studente, kas vada plenārsēdi, saka: *Atgādinām referentus nepārsniegt desmit minūšu.*⁵
Pasniedzēja: **Limitu.** (LL 2012)
- b. V. Zatlers: *Būs grūti šoreiz runāt par divdesmit gadiem.*
A. Bērziņš: *Pat desmit.* (LTV 1 *Kas notiek Latvijā?* 25.05.2011.)
- c. Runas situācija dzīvoklī. Sieva stāsta draudzenei, ka ir dabūjusi pastā maksāt sodu, jo kopīgā paziņa ir izsūtījusi vēstuli, neuzlīmējot marku: *Nu viņa neko neizdarīja, viņa man atsūtīja vēstuli.*
Vīrs: **Bez markām.** (LL 1993)
- d. Televīzijas spēlē, kur var laimēt lielu naudas balvu, viena dalībniece saka: *Es negribu braukt mājās.*
Otra piebilst: **Tukšām rokām un tagad.** (TV 3 2011)

Šādiem parcelātiem nav raksturīga ironiska stilistiskā nokrāsa, kā tas ir konstatēts daiļliteratūrā (Lokmane 2005b, 166).

Jānorāda, ka dialogam parasti ir raksturīga redukcija (Rozenbergs 1989, 194; Beitīņa 2009, 229). Parcelācijas un redukcijas norobežošanā būtisku kritēriju, kas attiecas uz dialogiska teksta analīzi, ir izvirzījis J. Rozenbergs, uzsverot, ka „parcelāta funkcijas neveic tās dialoga atbildes un jautājuma replikas, kas dialoga veidošanas apstākļos ir reducētas tematiski rematiskās progresijas izvēsumā” (Rozenbergs 1989, 192).

Tālāk apskatīsim dažus mutvārdu teksta piemērus.

- (13) A. Blodons: *Vai ir arī interese no pasaules medijiem? Akreditējas? Piesakās? Kā atspoģuļos?* (LTV 1 *Labrīt, Latvija!* 21.01.2013.)

Analizējot šo mutvārdu teksta fragmentu, var atzīt, ka teksta vienība *Akreditējas?* uzskatāma par patstāvīgu izteikumu ar redukciju. Saskaņā ar J. Rozenberga uzskatiem vienlīdzīgu virslocekļu gadījumā – *akreditējas, piesakās* ir viena un tā paša teikuma modeļa realizācija sadalītā veidā, tātad – parcelācija (sk. Rozenbergs 1989, 190). Ja pieņem, ka katra teikuma modeļa pamatā var būt tikai viens verbāls predikāts, minētajā gadījumā sanāk salikta sakārtota teikuma parcelācija. Arī pēdējā teksta vienībā, tāpat kā iepriekšējās divās, predikāts ir izteikts ar darbības vārdu 3. personas formā, tomēr šeit ir izmantoti atšķirīgi

⁵ Šajos piemēros ir pasvītota motivētājstruktūra.

jautājuma izteikuma veidi: vispārējais jautājums ir īstenots sadalītā veidā, bet speciālajā jautājumā *Kā atspoguļos?* ir konstatējama redukcija.

(14) E. Zalāns: *Nē, es gribēju teikt savādāk, ko nozīmē brīvs balsojums. Tas nenozīmē, ka mēs visi balsojam vienādi. Ka mēs nebalsojam par vienu kandidātu.* (LTV 1 100. panta preses klubs 30.05.2011.)

Sākotnēji var šķist, ka pēdējā teksta vienība varētu būt salikta pakārtota izteikuma parcelāts. Taču semantiskā ziņā tas būtu pretrunā ar jēdziena *brīvs balsojums* skaidrojumu tekstā. No tā izriet, ka minētais komunikāts *Ka mēs nebalsojam par vienu kandidātu* ir uzskatāms par patstāvīgu teksta vienību – saliktu pakārtotu izteikumu, kurā ir verbalizēts palīgteikums, bet virsteikums, kura pamatā ir predikāts sintaktiskajā nullformā, kas kontekstā izsaka pozitīva darbības vārda semantiku ‘nozīmē’, ir pilnībā reducēts.

Nobeigums

Ņemot vērā, ka mūsdienās sintakses pētījumi top, ne tikai balstoties uz rakstveida, bet arī mutvārdu teksta analīzi, raksta nobeigumā ir jāatzīst, ka joprojām ir nepieciešamas zinātniskas diskusijas par būtiskiem sintakses teorijas jautājumiem, to vidū kategoriju robežu noteikšanas problēmām. Iespējams, ka atteikšanās no vienlīdzīgo izteicēju un galveno locekļu traktējuma par labu iepriekš minētajai nostādnei, ka katra vienkārša teikuma pamatā ir tikai viens darbības vārds, radītu apvērsumu sintakses teorijā un tās mācīšanā skolā un ka būtu jāpārskata arī līdzšinējie interpunkcijas likumi.

Jāpiebilst, ka kategoriju robežu noteikšanas problēmas mutvārdu tekstā ir saistītas arī ar fonētiski fonoloģisko aspektu un turpmāk būtu veicami instrumentāli pētījumi sadarbībā ar fonētiķiem⁶. Tuvākajā nākotnē mutvārdu teksta vienību analīzē būs nozīmīgi topošā latviešu runas korpusa dotumi (plašāk sk. Auziņa 2011).

Literatūra

1. Apsalons, Edmunds. 2011. *Valodas lietojuma loģika*. Ievads elementārajā loģikā un zinātniskajā argumentācijā. Kultūras zinātnes un filozofija. Rīga: Zvaigzne ABC.
2. Auziņa, Ilze. 2011. Runas datu transkribēšana un marķēšana: problēmas un risinājumi. *Vārds un tā pētīšanas aspekti*. Rakstu krājums 15 (1). Liepāja: LiePA, 17–25.
3. Beitiņa, Maigone. 2009. *Mūsdienu latviešu literārās valodas sintakse*. Liepāja: LiePA.
4. Endzelīns, Jānis. 1951. *Latviešu valodas gramatika*. Rīga: Latvijas Valsts izdevniecība.
5. Freimane, Inta. 2013. Arturs Ozols latviešu sintaksē. *RES LATVIENSES. II. ARTURS OZOLS (1912–1964). IN HONOREM*. Latvijas Universitātes Humanitāro

⁶ Kopreferātā *Kategoriju robežu noteikšanas problēmas mutvārdu tekstā*, kas tika nolasīts LU 71. konferences Latviešu un vispārīgās valodniecības sekcijā *Kategoriju robežas gramatikā* 2013. gada 27. februārī, līdzautore Ilze Auziņa analizēja fonētiski fonoloģisko aspektu.

- zinātņu fakultātes Latvistikas un baltistikas nodaļas raksti. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 17–34.
6. Halliday, Michael A. K. 2004. *An Introduction to Functional Grammar*. Third edition. London: Hodder Education, Part of Hachette Livre UK.
  7. Holvūts, Aksels. 2012. *Vispārīgās sintakses pamati*. Rīga: LVA.
  8. Kārklīšs, Jūlijs. 1976. *Vienkāršs teikums sintakses sistēmā, izpētes aspekti, diferenciālās pazīmes*. Mācību līdzeklis sintaksē. Liepāja: V. Lāča Liepājas Valsts pedagoģiskais institūts.
  9. Lagzdiņa, Sarmīte. 1997. Vienkāršs teikums un tā robežas. *Baltu filoloģija VII*. Rīga: LU, 21–34.
  10. Lauze, Linda. 2004. *Ikdienas saziņa: vienkāršs teikums latviešu sarunvalodā*. Liepāja: LiePA.
  11. Lauze, Linda. 2013. Mutvārdu teksta sintakse. *Latviešu valodas gramatika*. Grigorjevs, J., Nītiņa, D. (red.). Rīga: Latviešu valodas institūts, 923–955.
  12. Lokmane, Ilze. 2005a. Izteikuma semantiskā struktūra. *Baltu filoloģija XIV (2)*. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 111–126.
  13. Lokmane, Ilze. 2005b. *Konsituatīvo saistījumu tipi mūsdienu latviešu valodā*. Promocijas darbs filoloģijas doktora grāda iegūšanai valodniecības zinātņu nozarē. Rīga: Latvijas Universitāte.
  14. *Mūsdienu latviešu literārās valodas gramatika. II. Sintakse*. Rīga: LPSR ZA izdevniecība, 1962.
  15. Ozols, Arturs. 1965. *Veclatviešu rakstu valoda*. Rīga: Liesma.
  16. Ozols, Arturs. 1967. Vienkāršā un saliktā teikuma robežu problēma latviešu klasiskajās tautsdziesmās. *Raksti valodniecībā*. Rīga: Zinātne, 482–497.
  17. Rozenbergs, Jānis. 1989. Teksts. Ceplītis, L., Rozenbergs, J., Valdmanis, J. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne, 13–224.
  18. Valdmanis, Jānis. 1989. Teikums. Ceplītis, L., Rozenbergs, J., Valdmanis, J. *Latviešu valodas sintakse*. Rīga: Zvaigzne, 142–107.
  19. Valdmanis, Jānis. 1996. *Vārda un sintakses konstrukciju semantika un sintakse*. Zinātnisko darbu kopsavilkums habilitētā filoloģijas doktora grāda iegūšanai. Rīga: Latviešu valodas institūts.

Summary

Up to now there are some fundamental issues related to fixing boundaries between categories in spoken text. The present paper highlights three of these issues. First, fixing boundaries between the simple and composite sentence refers to both written and spoken text. Special attention is given to utterances where the predicates are expressed by positive and negative verbs and the role of proposition. It is agreed that the simple sentence is composed of one predicate.

The second and the third issues, that is, fixing boundaries between quasi-sentences and utterances and between parcellation and reduction, are important when implementing the structure of the sentence in spoken text. For instance, communicative units consisting of prepositions or conjunctions are not considered being quasi-sentences, because only part of the sentence structure is verbalized and a syntactic zero form (or several zero forms) is stated.